

Лелії могила або Довбушів скарб

Юрій Федькович

Повість з гуцульського життя

Поклич ходить, що Олекса Довбуш, той головний опришок і калфа на цілі гуцульські гори, великий дуже скарб у землю закопав. Має там бути тільки золота і срібла, кілька шістьдесять коней нести здужають. Але де він їх закопав, се ніхто не знає. Одні кажуть, що коло Чорногірського озера, другі кажуть, що коло Писаного Каменя межі Білоберезков а Яворовом, а треті знов кажуть, що під Сокільським. Чи сему правда чи байка – хто се може знати? Але тільки правда, що і донині знаходяться люди, найбільше молоді, що за тим скарбом шукають. За одного такого ледіня хочу і я вам оповісти.

1

Був у нашім селі один дуже багатий і поважний господар, Петро Косован звався, чоловік і добрий і чесний, і розумний, а тільки ту одну хибу мав, що був дуже гордий. А то не чванився він своїм великим багацтвом, а турав тільки на свій великий і славний рід, у котрім чимало і священиків, і урядників, і громадської старшини, ба навіть і військового началства красувалось.

А Косован був удовець і не мав більше дітей як лиш одним-одну донечку, як одну душу, Олена звалась. Ніжне собі, біле як папір, тоненьке як горсточка, делікатне як райська пташечка, несміливе, боязливе, соромижливе, боїться бувало і слова промовити, не то до чужих, а навіть і до свого батечка рідного. Отже ж призвали ю люди Лелієв, бо і справді на ту святу білу лелію зовсім була похожа.

Косован любив свою одиначку дужче, матбути, як самого Господа Бога, але був аж занадто розумний, щоб не подумати про долю своєї дитини, і щоб не розуміти, що їй пора уже до людей, хоть нашій Лелії се ніколи і на гадку не приходило, бо вона лиш у двох речах любовалась: у своїм бадечку, що єго над життя любила, і у тих прекрасних наших піснях, що їх бувало срібним своїм голоском як защебече, то твоє серденько без ножа і без тареля крає, не то що молодому, але навіть і старому чоловікові. Отака се була та наша свята і прекрасна Лелія.

А як їй сімнацять годів минуло і на вісімнацятий поступило, тогди став Петро то сюда, то туду гостити, великий свій рід відвіджати, радитись, поратись, перепитувати, по парубках глядіти, а тиждень оперед Пречистов і каже він до Олени:

– Олесю, дитино моя! ти знаєш, що ти єдина моя радість на світі і що би я рад тебе при собі і до смерті тримати. Але не так закон Божий велить; пора тобі віддатись і для того сподівайсь віднині за тиждень, на святу Пречисту, старост. З'їдеться на ту оказію і уся наша велика і славна родина; для того ж заспособ так, доню моя мила, щоб нам сорому не було. Кухарів та пекарів наймив я з міста; пивниці наші повні, комори не порожні, а за решту старайсь ти, о доню моя люба!

Се сказавши, пішов Петро у село, оставивши бідну дівчину у думках та в гадках.

Лелія була, як я вже казав, дівчина ніжна, несмілива. Оставшись ще в колисці по матері сиротою, зросла вона при вітцеві, а то так, що своє село лиш тільки виділа, идучи в неділі і свята з вітцем до церкви, а з церкви додому. Подружечок у неї дуже мало було, бо у Петрів дім не було аби-кому приступу; він в людьми добре жив, але дуже подалеку. Отак то і зросла Лелія, не знавши ні смутку, ні веселості, тільки тим одним займаючись, як свого батечка волю уволити, котрого над усе любила і поважала.

А як їй Петро про віддавання сказав, так вона, безталанночка, нічого матбути і не второпала добре. Вона чула, що другі дівчата віддаються – для чого ж би і вона не мусіла? Зрештов не було коли много і думати, бо вже третьої днини стали злітатись і кухарі і пекарі, і блюдолизи, і найстарші тітки; отже ж не було бідній дівчині коли в думки заходити, бо мусіла кожному сама розвід дати, а се не так легко, як кому ся видить. Аж оперед самов Пречистов вечором, коли все вже було злагоджене, а то так, що і стара однозуба тітка Варвара не мала вже чим вередувати, тогди вийшла утомлена Лелія у великий сад собі погуляти. А сад той обсаджений був густо яворами, шкорухом, та червонов калинов.

А по садочку гуляючи – защебетала Лелія одну з тих прекрасних наших пісень, що вони так і ринуть, як ті райські потоки квітчастими лугами. Та – о диво! – дівчина не спостигла завести срібним своїм голосочком – аж тут і завторував їй з-за явора мужеський дзвінкий голос, а то такий солодкий та милий, що дівчина трохи що не зомліла. Слухати? втікати? – сі дві гадці намкнулись їй на ум, та ніколи було думати, бо як раз став оперед нев ледінь прекрасної уроди, а сам так то вже гарно убраний, неначе рицар який або цісарський син.

– Ти хто? – промовила дівчина стрепенувшись.

– Той, що тебе вірне полюбив, о пташечко ти моя райська, тя сонечко єдине віку мого молодого!... О, Леліє! тебе Бог судив для мене, а мене для тебе, се я читаю у оченятах твоїх ангельських!... Ти мене полюбила, Леліє?

– А ти ж як ся називаєш? – промовила дівчина, почервонівши як та стократна рожа, матбути перший раз у своїм житті, бо хороший ледінь угадав як віщун усі гадки, що у дівочім невиннім серденьку так несподівано ворохнулись.

– Я? – промовив парубок смутно і невесело, – нащо тобі сего знати? – принаймні сегодне сего знати?

– А я мушу ще сегодне сего знати.

– І то для чого, о роже ти моя маєвая? для чого ще сегодне?

– Бо мій батько хоче мене завтра заручити, матбути з яким багатим парубком славного роду. А я мого батечка воли супровитись не можу, не мавши до того важної причини. Ти може бідний або не такого роду, як би мій отець бажав, і для того боїшся мені сказати, як тобі на ім'я. Не бійся, милий мій! мій батько не такий злий, як его пишуть, і мене занадто любить, щоб моєму щастю супротивитись. І о маєток 'му не ходить, бо він багатир, лиш тільки аби твій рід...

– Ха, ха, ха!... – засміявсь ледінь, а то так гіренько, що дівчину аж у саме серденько

вкололо. – То завтра, кажеш?

– Завтра по полудню з'їдеться цілий наш рід, прийде і молодий з старостами.

– А ти ж мене любиш?

– А я ж би тут стояла, та з любов говорила, як бих тебе не любила?

– То ж завтра по полудню і чутимеш моє ім'я, а я переконаюсь, чи ти мене вірно любиш. О, щоб то хоть соту парть так, як я тебе!...

На се слово зітхнув ледінь тяжко та важко, уклонивсь Лелії і зник за яворами, а дівчина, неначе то зовсім відмінена, пішла собі в хату.

3

На другий день, на святу Пречисту, з'їхавсь цілий славний та великий Косованів рід. Були там і священики, і урядники, і начальство, а межі ними найстарший один капітан вусатий-превусатий та огрядний, Петрів таки рідний брат. А то вже тіток та вуйнів всілякого сою поназліталось, і зубатих, беззубих, і круконосих і червононосих, то сего матбути нікто і на папері не спише.

А по полудню, доки тітки та вуйни Лелію у комнаті убирали та уквітчали, приїхав і молодий з старостами. Був се парубок гарний, пристойний і доста хороший, хоть і рудий як лис, але за того багацький син і славного роду, аж з третього чи четвертого села. Косован привітав его як сина; а скоро старости покінчали свої свадебні речі, тогди велів він призвати Лелію у світлицу. Нарешті увійшла і дівчина, але вже зовсім не така плоха, як сего родина сподівалась, а смілива, горда, пишна, що аж сам Петро здивувався і неначе острахнувся. Аж як Лелія уклонилась і его в руку поцілювала, тогди він аж відважився до неї промовити, тай каже:

– От сей годний ледінь, Филип Коломийчук, бажає тебе собі за супругу; підеш за нього?

Лелія не відповіла на се ані слова, але глянула на двері, чи не йде той, котрого над життя полюбила. Не видко нікого. А Петро став свою річ далі провадити:

– Несмілива дитина моя любя; але ти сему не дивуйсь, ледіню годний, бо вона у мене однако як в монастирі зросла. Ходи ж сину, і поцілуй свою нарічену!

– Гов! – крикнув усатий капітан, – закон треба совершити. Твоя донька, брате Петре, мусить виразно сказати, чи піде за сего парубка.

– То ж кажи, доню! – обізвався Косован, не дуже рад з капітанової перепони.

– Скажи вітцеві твоєму, що ти моя! – обізвався голос з дверей, і коло Лелії став той сам ледінь, що з нев у саду розмовляв.

– Ти що тут хочеш, проходане? – grimнув розгніваний Петро.

– Твою доньку за супругу, – обізвався ледінь гордо, узявши Лелію за руку.

– Ти, волоцюго?! – крикнув Петро.

– Ти, нетяго?! – повторила родина, – ти важишся Петра Косована так зневажити?!

– Гов! – крикнув капітан дужче всіх, – се не єсть ніяка зневага, хоть би і цісарську дочку за законну супругу собі бажати. Най дівчина сама рішить.

– То ж говори! – крикнув Петро на доньку, уже сердитий до краю.

– Я лиш сего ледіня люблю і лиш за нього піду! – відповіла Лелія сміливо, горнучись

до ледіня.

- А ти ж его знаєш?! - запитав Петро більш здивований як сердитий, - знаєш хто він: і як він ся називає?

- Я Марко Золотарь пишусь, - відозвався ледінь з повагов, - родом з сего села і з чесних, хоть і бідних родичів. Мій отець Николай покойний, заповів мені умираючи, Довбушевих скарбів шукати, котрі під Сокільським закопані. Отже ж я їх шукаю, се третій рік уже, і мушу їх найти, ще сего року, бо покойний отець мені і в сні не дає супокою. Але тим часом найшов я дорожчий скарб, твою доньку отсе, о Петре Косоване, і правю ю від тебе за шлюбну супругу. Не дивись на те, що я тепер бідний; до року, коли Бог допоможе, буду багатший від тебе!

- То ж добре, Марку, - каже Петро, - даю тобі на один рік волю: як від сегодне за рік, на святу Пречисту, відрахуєш мені на отсім столі три тисячі червоних, то дівчина твоя, але як ні, то абись забрався з нашого села, а то так далеко, щоб о тобі і слуху не було. Пристаєш?!

- Слово! - відповів Марко, подаючи Петрові руку. - Від сегодне за рік, найдалі опівночі.

- Браво! - крикнув капітан, подаючи Маркові руку, - від сегодне за рік, коли ще роги не покочу, то і я тут буду!

4

Від тої днини труждався Марко і тов силов, що їй не мав, шукаючи за Довбушевим скарбом. День і ніч видко го бувало з рускалем, кіянев та свердлом, то під Сокільським, то у Писаного Каменя, то на Чорногорі, кривавим потом заливаючись. Не раз уже і зомпив він над успіхом своїй праці, не раз уже і сили до так тяжкого труду му не ставало, але Лелія, котру перечарувала люба на сміливу, відважну дівчину, усе 'го потішала і понуку 'му давала.

Та що з того? Довбушевого скарбу як немає так немає, а тут завтра вже і Пречиста: треба до півночі або Петрові три тисяч червоних на стів відрахувати, або з милов і з горами на віки попрощатись.

Цілий Божий день Марко копає і кривавий піт, часом і сльози утирає, і ніч така зимна, студена, та неприязна, якої навіть у горах рідко коли буває. Але Марко тим не питає, як копає так копає, аж тут миг-миг - якесь світильце блискає і до нього ближиться челядинська постать у білій гугли.

- Леліє! о Леліє! ти що зробила, перемерзнеш! - крикнув Марко, пізнавши свою милу, несучи в руці велику ліхтарню і дрижачі від студені.

- Далі! далі! копай Марку, о копай, бо він тут є, той Довбушів скарб, так мені сон сеї ночі уповідав, а то так виразно, що я мусіла встати і тебе відшукувати. О, копай, Марку! бо мій батько з капітаном тебе дожидають. Я би тобі допомгла, але не здужаю, бо студень так мене прошибла, що я і стояти не здужаю. Але копай, Марку! Пречиста свята тобі допоможе! Копай! копай!...

Се сказавши, пішла бідна дівчина з ліхтарнев домів, дрижачі на цілім тілі, і усе з гарячки повторяючи:

- Копай, Марку, копай!...

І копав нещасний Марко, копав до утому. Та що з того? Скарбу як немає так немає, а у селі уже і перші кури запіли. Тоди Марко кинув і рускаль і кіяню, тай пішов у село, щоб старому Косованові свого слова дотримати. Задиханий, блідий як та смерть, став він на решті оперед Петром, та й каже:

- Прийшов я, о Петре, на речинець, щоб тобі за пожед подякувати і тобі сказати, що Лелія вільна: бо я тобі слова дотримати не можу. Бог свідок, як я труждався... та що з того?... Він матбути судив, що б Лелія не була моя!... О! що б то Небесний їй хоть долечку добру дарував!...

- Сину мій! - каже Петро заплакавши, - я знаю за твої труди і твою невсипущу працю через цілий рік. Прости мя за мою упрямість, що нев я тобі тільки горя та муки завдав. Але за тото віддаю я тобі увесь мій маєток і мою Олену, котра тебе варта, так як і ти їй. Гей! дівки! призвіть мені зараз донечку мою сюда, нехай свого друга і жениха привітає. Да не мені дякуй се, о Марку мій, але отсему годному моєму братові, що він мене на розум навів, бо якби не він, то хто знає, до чого би мене моя дума була довела!...

Доки Марко капітанові дякував, а капітан Марка обіймав, то переполошені дівчата убігли у світлицю та й оповістили, що Лелії у цілім дому немає.

- Посвіту! - крикнув Марко, - посвіту! лушниць! ради Бога святого! Моя душа не добре віщує!

Але доки слуги позбігались, доки ліхтарні посвітили і лушниці позапалили, то Марко уповів полумертвому Петрові, як Лелія до нього приходила, як від студени дрожала, і як від нього пішла.

- За мнов! - крикнув капітан, і усі, з Марком на переді, побігли за ним, кілька їм лиш сили ставало.

Та недалеко треба їм було бічи, бо не далеко Петрового таки халашу знайшли Лелію, але без душі уже. Як сіла утомлена на білий камінь препочивати, так спочила на віки. Лиш ліхтарня коло неї світилась.

Третої днини Лелію і поховали.

Марко пропав без вісті, лиш его каманак поплав долів Черемошем. Довбушеві сокровища ще і досі у землі спочивають, а той білий камінь, що Петрова дочка на нему у останнє спочила, назвав нарід Лелії могилов. Вічная їй пам'ять!

1885 р.